



# **Beleidsnotitie Archeologie**

**Gemeente  
Wijdmeren**

## Voorwoord Wethouder Gerard Abrahamse

In 2010 heeft de gemeente Wijdemeren een Archeologische Beleidskaart laten maken. De kaart is gebaseerd op een uitgebreide inventarisatie van het gemeentelijk bodemarchief en geeft aan welke gebieden een archeologische verwachting hebben. Per gebied is vastgelegd wanneer bij ruimtelijke plannen rekening moet worden gehouden met archeologie. De regimes die hiervoor gelden zijn weergegeven op de Beleidskaart Archeologie. Voor iedereen is dan in één oogopslag duidelijk aan welke regels moet worden voldaan bij ruimtelijke ontwikkelingen waar archeologische waarden in het geding kunnen zijn.

In deze beleidsnotitie informeren we u over de gevolgen van het archeologiebeleid voor u. Onderwerpen als de kosten en nut en noodzaak komen aan de orde.

De voorliggende notitie biedt een uitgesproken kans meer helderheid en continuïteit aan te brengen in de toekomstige zorg voor de archeologie die onze gemeente rijk is en geeft ons meer inzicht in de interessante historie van onze mooie gemeente.



*Fig. 1 Noodopgraving door de AWN afdeling Naerdincklant - Archeologie Gooi- en Vechtstreek in 2005*

## Thema 1 Archeologie in Wijdemeren

### 1.1 Inleiding

Archeologie ligt hier zomaar onder onze voeten en vertelt het verhaal van bewoners van de afgelopen eeuwen; over hoe zij leefden en wat voor spullen zij gebruikten. De resten liggen in een dik lagenpakket van veen en zand.

Waar de grond te slap was brachten de mensen grond op om er te wonen. Deze dikke pakketten vinden we nu in de bodem van bijvoorbeeld de Oud- en Nieuw-Loosdrechtsedijk. De bodem bepaalt dus voor een groot deel waar mensen wonen. In venige moerassen was bewoning onmogelijk, terwijl een gebied als 's-Graveland door de zandgrond juist bijzonder geschikt was. Daar werden dan ook de imposante buitenplaatsen aangelegd.

### 1.2 Bekende en nog onbekende vindplaatsen

Archeologische vindplaatsen zijn vaak onzichtbaar, maar door studie en veldonderzoek weten we waar de kans groot is dat er archeologische resten in de grond liggen. We baseren de verwachtingen van archeologische sporen op het landschap, oude kaarten, en resultaten van archeologisch onderzoek in de omgeving.

### 1.3 De archeologiegebieden

#### Kasteel Sypesteyn

Het huidige (museum)kasteel is gebouwd in de 20e eeuw, op de plaats van een middeleeuws kasteel. Uit archeologisch onderzoek blijkt dat ondergronds veel informatie te vinden is over de verschillende bouwfases. De eerste vermelding van Sypesteyn is in 1632 in de leenregisters van de heerlijkheid Mijnden, maar dan is het nog geen kasteel maar een huis met hofstede. Het wordt een aantal keren verwoest en herbouwd. Begin 1900 en in 1976 vonden opgravingen plaats waarbij de funderingen, grachten en woonhuizen werden onderzocht. Het kasteel is een archeologisch rijksmonument.

#### Kasteel de Nederhorst

Locatie van het vermoedelijk 13<sup>e</sup>-eeuwse kasteel Nederhorst. Er is nog geen archeologisch onderzoek verricht op dit terrein. De te verwachten archeologische sporen kunnen een bijdrage leveren aan de bouwgeschiedenis van het kasteel. Vanwege de hoge ligging in het landschap wordt een voorganger niet uitgesloten.

### **Willibrordkerk**

De op een zandheuvel gebouwde Willibrordkerk met begraafplaats aan de Kerkstraat in Nederhorst den Berg is een van de oudste kerken van West-Nederland. Op deze locatie stond vanaf het midden van de 9e eeuw een houten kerk.

Waarschijnlijk kent de plek oudere voorgangers. In de 13e eeuw is een kleine, Romaanse tufstenen kerk gebouwd. Deze werd in de 16e eeuw uitgebreid. Bij renovatiewerkzaamheden in 2007 heeft de AWN afdeling Naerdincklant archeologisch onderzoek gedaan.

### **(Verdwenen) molens**

Op een aantal plaatsen in de gemeente Wijdmeren hebben poldermolens gestaan. Op dit moment staan er nog vier. Daarnaast zijn 23 verdwenen molens bekend. Van de molens die bekend zijn van historische kaarten kunnen zich in de bodem nog resten bevinden. Deze zullen voornamelijk bestaan uit fundamenten van molens, sluisen en bijgebouwtjes, voormalige waterlopen, kaden, gereedschappen en gebruiksvoorwerpen.

### **Historische kernen**

De historische bewoningskernen van de gemeente Wijdmeren zijn voor zover bekend vanaf de Vroege Middeleeuwen ontstaan. Nederhorst den Berg (vroeger Werinon geheten) en Overmeer zijn de oudste kernen en ontstonden al in de 9e eeuw of eerder. De buurtschappen Hinderdam en Overmeer hebben ook een (vroeg) middeleeuwse oorsprong.

s-Graveland is het meest recent ontstaan: in de vroege 17e eeuw. De overige historische kernen (Ankeveen, Kortenhoef, Oud-Loosdrecht, Nieuw-Loosdrecht en Breukeleveen) zijn veenontginningsdorpen die in de Late Middeleeuwen zijn ontstaan.

De archeologische resten kunnen informatie geven over bouwwijzen en gebruiksvoorwerpen van de dorpingen.

### **Versterkingen**

Binnen de gemeentegrenzen liggen drie forten van de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie. Fort Hinderdam, Fort Spion en Fort Kijkuit. De te verwachten archeologische sporen kunnen een bijdrage leveren aan de ontwikkelingsgeschiedenis van de defensieve linies in de regio.

### **Buitenplaatsen**

In de loop van de 16e eeuw begonnen Amsterdamse kooplieden met de bouw van buitenplaatsen. Eerst langs de Vecht, later ook in 's-Graveland legden zij herenhuisen aan, voorzien van allerlei bijgebouwen en ontworpen tuinen. Economische malaise in de 18e eeuw zorgde ervoor dat een aantal buitenplaatsen moest worden afgebroken.

Fig. 2 Buitenplaats Petersburg vanuit de lucht en op de ontwerp-tekening



### **Bewoningslint**

Mogelijk bewoningslint langs de restanten van een oude dijk ten zuiden van de Drecht. In deze zone zijn voornamelijk sporen van bewoning en ontginning en gebruik te verwachten vanaf de Middeleeuwen.

### **Oeverafzettingen van de Vecht**

De zandige gronden die de Vecht langs zijn oevers heeft afgezet waren lange tijd het enige goed bewoonbare gebied te midden van een veenmoeras. De Vecht vormde zich rond 800 voor Chr. en werd onder meer door de Romeinen maar ook door de Vikingen gebruikt. Langs de rivier ontstonden nederzettingen zoals Overmeer en Nederhorst den Berg. In Overmeer zijn in 2008 vooralsnog de oudste vondsten gedaan uit de gemeente, potscherven uit de 2<sup>e</sup> eeuw na Chr.

### **Pleistocene zandgronden en opduikingen**

Aan de oostkant van de gemeente komen pleistocene zandgronden aan de oppervlakte voor. Dit is een overgangszone tussen het lage Veengebied en het hoger gelegen Gooi.

Nabij Ankeveen en in de Horstermeer liggen enkele zandopduikingen. Het is mogelijk dat mensen in de Vroege Prehistorie op die hoogtes woonden, maar ook uit latere periodes kunnen archeologische resten aanwezig zijn.

### **Veenpolders**

In de veenpolders bestaat een geringe verwachting op het aantreffen van archeologische resten uit de Middeleeuwen en jonger die te maken hebben met veenontginning.

### **Plassengebied en Horstermeerpolder**

In dit gebied zijn de omstandigheden zodanig dat geen sprake (meer) kan zijn van een archeologische verwachting. Een enkele keer wordt bij baggerwerkzaamheden toch een archeologische vondst gedaan, zoals de vondst van een Middeleeuws zwaard in het oostelijk deel van de Tweede Plas van de Loosdrechtse plassen.

Fig. 3 Detail van het 13<sup>e</sup>-eeuwse zwaard dat bij het baggeren van de Loosdrechtse plassen werd gevonden



#### 1.4 Archeologie vroeg in het planproces

Het uitgangspunt van het (rijks)beleid is dat archeologie volwaardig meetelt in beslissingen over de ruimtelijke inrichting in ons land. Voor initiatiefnemers van bouwplannen betekent het beleid dat archeologie, net als bijvoorbeeld milieu, een vast onderdeel is om rekening mee te houden. Door archeologie zo vroeg mogelijk bij de plannen te betrekken, worden tijd en kosten beheersbaar. De verrassingen van een archeologische vondst leidden in de jaren '80 en '90 nogal eens tot oponthoud en dus hoge kosten.

Om alle risico's in kaart te brengen en de keuzes te kunnen afwegen, is het raadzaam een vooroverleg te hebben met de gemeente voorafgaand aan het indienen van een vergunningaanvraag.

Fig. 4 Middeleeuwse potscherven gevonden in Overmeer, Nederhorst den Berg



## Thema 2 Het archeologiebeleid van Wijdmeren

Ons beleid komt voort uit het Europese Verdrag van Malta dat in 1992 door Nederland is ondertekend om archeologische resten beter te beschermen. De uitgangspunten zijn in 2007 in de nationale wetgeving opgenomen. Sindsdien ligt de zorgtaak voor archeologie bij gemeenten. Nederland heeft dit verdrag ingevoerd door in onder andere de Woningwet en de Monumentenwet archeologie op te nemen.

### 2.1 Gemeenten zijn verantwoordelijk

Europa en het Rijk hebben de zorg voor het archeologisch erfgoed tot wettelijke taak van de gemeente gemaakt. Wij willen die taak zo goed mogelijk uitvoeren, zonder dat dit leidt tot teveel bureaucratie en onnodige vertraging van bouwplannen.

Met deze notitie wegen wij integraal af hoe wij met archeologie bij ruimtelijke plannen omgaan, in plaats van dit per plan te moeten bepalen. Als er steeds op eenzelfde manier keuzes gemaakt worden, is dat transparant en te onderbouwen.

### 2.2 Onderbouwing van de regimes

Het gemeentebestuur geeft door middel van regimes aan welk niveau van archeologiebeleid in een bepaald gebied als 'redelijk' kan worden beschouwd. De regimes bestaan uit een oppervlaktegrens met een diepte-eis. De regimes komen tot stand op basis van onderzoek naar archeologische waarden, de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied, de bodemopbouw en eventueel recente bodemverstoringen. Zo weten we beter wanneer archeologische sporen in de bodem kunnen worden verwacht. Deze verwachting is vertaald, op basis van ervaring, in specifieke criteria: indien een bouwplan kleiner is dan de voor het gebied aangegeven criteria, speelt archeologie geen rol bij het planproces. Een professioneel uitgevoerd onderzoek is hier dan niet nodig. Wel kan in goed overleg worden bekeken of vrijwilligers kunnen worden ingezet voor het doen van waarnemingen.

De oppervlakte- en diepte-eisen in onderstaand schema zijn gebaseerd op onderzoekservaringen van met name gemeentearcheologen in Noord-Holland. In de Monumentenwet staat dat bij 'projecten' van 100 m<sup>2</sup> en groter rekening moet worden gehouden met archeologie en dat gemeenten daarvan mogen afwijken. De gemeente Wijdmeren legt de term 'project' uit als de oppervlakte van het bouwwerk of van de geroerde grond door werken waarvoor een omgevingsvergunning is vereist.

De toegepaste archeologieregimes zijn:

Categorie	Rekening houden met archeologie bij:
Eerste	alle grondroerende werkzaamheden, hieronder valt ook het rijksmonument omdat bij grondingrepen bij het rijk een monumentenvergunning moet worden aangevraagd.
Tweede	plannen van 50 m2 en groter en grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm beneden maaiveld
Derde	plannen van 100 m2 en groter en grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm beneden maaiveld
Vierde	plannen van 500 m2 en groter en grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm beneden maaiveld
Vijfde	plannen van 2500 m2 en groter en grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm beneden maaiveld
Zesde	Geen regime

### 2.3 Wat betekent het archeologiebeleid voor u als u grondroerende werkzaamheden wilt uitvoeren?

Op de Beleidskaart Archeologie zijn archeologiegebieden te onderscheiden, die zijn aangegeven met een specifieke kleur. Deze gebieden zijn gebaseerd op de ontwikkelings- en bewoningsgeschiedenis van dat gebied en de kans dat er archeologische resten in de grond zitten.

Op sommige plaatsen in de gemeente liggen archeologische resten met een hoge waarde, daar gaan we dus zorgvuldig mee om en is een lage ondergrens op zijn plaats. Anderzijds zijn er plekken waar de kans op archeologische resten klein is, daar geldt een minder streng regime (bijvoorbeeld 2500 m2). Gebieden waar geen archeologische resten (meer) worden verwacht, worden op de beleidskaart aangeduid als archeologievrij. In onze gemeente zijn het Plassengebied en het grootste deel van de Horstermeerpolder archeologievrij.

### 2.4 Archeologische dubbelbestemming

Met de wetsherziening is het voor gemeenten verplicht bij bodemingrepen van enige omvang het behoud van archeologische waarden via de ruimtelijke ordening af te wegen tegen andere belangen.

Bij het regelen van een dergelijke archeologische dubbelbestemming in het bestemmingsplan wordt het overleggen van een rapportage verplicht gesteld, waaruit de archeologische waarde van een terrein en de effecten daarop door de voorgestelde ingreep inzichtelijk worden gemaakt. Dit wordt in de planregels procedureel geregeld. De Wabo geldt hier als instrument om de indieningsvereisten verder te

onderbouwen. Via de volledigheidstoets kan vastgesteld worden of het rapport aan de inhoudelijke eisen voldoet.

Bij een plan dat zich bevindt in een bestemmingsplangebied met meerdere archeologische dubbelbestemmingen hoeft slechts onderzoek te worden verricht naar het archeologische thema waarvan de vrijstellingsgrens wordt overschreden. Bijvoorbeeld: er is een bouwplan van 150 m<sup>2</sup> in een gebied met een archeologische dubbelbestemming vanwege de ligging in een gebied met een voormalige buitenplaats. Hiervoor geldt een vrijstellingsgrens van 100 m<sup>2</sup>. In dit gebied geldt tevens een dubbelbestemming met een vrijstelling van 500 m<sup>2</sup> vanwege oeverafzettingen van de Vecht. Aangezien het bouwplan kleiner is dan 500 m<sup>2</sup> mag het archeologisch onderzoek zich beperken tot de archeologische resten van de buitenplaats.

### 2.5 Archeologisch onderzoek gebeurt stapsgewijs

Archeologisch onderzoek begint met een bureauonderzoek, waarbij een archeoloog informatie over de plek waar gebouwd gaat worden, verzamelt. Daarna worden vaak boringen gezet om te onderzoeken of de bodem archeologie bevat. Als nader onderzoek noodzakelijk is worden proefsleuven in de grond gegraven om na te gaan of er inderdaad sprake is van archeologische resten. Als blijkt dat dit het geval is en dat de resten waardevol zijn, wordt nagegaan of het terrein of een deel daarvan zo kan worden ingericht dat de vindplaats ongestoord in de bodem kan blijven liggen. Als dat niet kan, moet de vindplaats worden opgegraven. Van elk onderzoek wordt een rapport geschreven en na elke onderzoeksfase bepaalt de gemeente met de archeoloog of verder onderzoek nodig is.

## Thema 3 Instrumenten

### 3.1 Beleidskaart Archeologie

De gemeente beschikt over een Beleidskaart Archeologie ten behoeve van de bestemmingsplannen. Deze kaart is gemaakt na uitvoerig onderzoek en betreft een stapeling van archeologische, geologische en hoogtekarten met oude landkaarten. Elk gewaardeerd archeologiegebied vraagt om een andere aanpak bij ruimtelijke ontwikkelingen. Ons archeologiebeleid hangt samen met de omvang van de bodemverstorende activiteit. Als de werkzaamheden een bepaalde maat te boven gaan, dient rekening te worden gehouden met archeologie. Bij de Beleidskaart Archeologie hoort een aparte toelichting met achtergrondinformatie over de archeologiegebieden.

### 3.2 Bestemmingsplannen

De Monumentenwet vraagt van gemeenten archeologie op mee te wegen in een nieuw bestemmingsplan (artikel 38a, eerste lid). De gemeente heeft daarom voor alle archeologiegebieden een ondergrens voor archeologisch onderzoek op de beleidskaart aangegeven. De Beleidskaart Archeologie actualiseren wij elke vijf jaar of vaker als dat nodig is. Voor onze gemeente geldt dat de bestemmingsplannen naar verwachting in 2013 allemaal voorzien zijn van archeologische regels. In artikel 16 van onze Erfgoedverordening is geregeld dat de archeologische waarden worden beschermd via bepalingen in de bestemmingsplannen, zie [www.wijdemeren.nl](http://www.wijdemeren.nl).

## Thema 4 Kosten

### 4.1 De verstoorder betaalt

Volgens de wet dient degene die archeologische resten bedreigt door de grond te bewerken, de kosten voor archeologie te betalen. Het kan voorkomen dat de kosten voor een opgraving niet in verhouding staan tot de plannen. Dat is volgens ons het geval als de kosten van een opgraving meer zijn dan 10% van de totale bouwsom. Als de kosten dat percentage overstijgen kan een ontwikkelaar bij de gemeente een bijdrage vragen.

### 4.2 Wat kost het?

Een archeologisch bureauonderzoek kost ongeveer € 2000,-. Het booronderzoek dat daar vaak op volgt is wat lastiger te veralgemeniseren, maar komt neer op circa € 1500,- voor een plan kleiner dan 1 hectare en € 4000,- voor een plan tussen 1 en 5 hectare. Een proefsleuvenonderzoek kost respectievelijk circa € 8000,- tot € 40.000,- en een opgraving al gauw respectievelijk € 40.000,- tot minimaal € 150.000,-. De opgravingskosten zijn mede afhankelijk van de omvang en complexiteit.

### 4.3 Archeologische expertise

De gemeente heeft geen eigen archeoloog in dienst. We waarborgen de kwaliteit van het onderzoek door gecertificeerde bedrijven in te huren en hun documenten te laten toetsen door een senior-archeoloog. Om efficiënt en snel te kunnen werken heeft het college haar bevoegdheden in het kader van de archeologische monumentenzorg gemandateerd. Daarnaast vragen wij regelmatig expertise van de amateurarcheologen die verenigd zijn in AWN afdeling Naerdincklant - *Archeologie Gooi- en Vechtstreek*. Zij kunnen het archeologisch onderzoek ondersteunen of zelf onderzoek doen als de gemeente geen onderzoek kan of wil vereisen.

De vinder van een toevalsvondst dient dat volgens de wet te melden bij het rijk of bij de Provincie Noord-Holland. Maar ook bij de gemeente kan een archeologische vondst gemeld worden.



Fig. 5 Loosdrechts porselein uit de bodem

## Enkele praktijkvoorbeelden

### Proefsleuven voor een mestkelder

De eigenaar van een boerderij wil een grote stal met mestkelder op het erf realiseren. De stal wordt 550 m<sup>2</sup> en ligt in een archeologiegebied waar het vierde regime geldt, dus bij bodemingrepen met een totale oppervlakte van 500 m<sup>2</sup> of meer moet archeologie worden meegenomen. Bij de aanvraag voor een omgevingsvergunning dienen zij daarom een archeologisch waarderingsrapport te overleggen. Ze laten eerst een archeologisch *bureauonderzoek* doen, waaruit blijkt dat er archeologische resten worden verwacht. Vervolgens wordt er geboord. Uit het *booronderzoek* blijkt een deel van hun erf verstoord te zijn vanwege een gastank. In het overige deel wordt een *proefsleuf* gegraven. De archeologen vinden daar geen sporen in. De gemeente vindt aanvullend onderzoek dus niet nodig en de vergunning wordt verleend.

### Een opgraving op een buitenplaats

In 's-Graveland wil de eigenaar van een landgoed een gastenverblijf bouwen aan zijn woning. Op basis van het archeologiebeleid van de gemeente moet hij de resultaten van archeologisch onderzoek in de ruimtelijke onderbouwing meenemen. Daartoe laat hij eerst een *bureauonderzoek* en *boringen* doen. Uit alle boringen blijkt dat er een 17<sup>e</sup>-eeuwse laag in de bodem zit. Deze laag bevat allerlei potscherven en glas. Uit het aanvullende proefsleuvenonderzoek blijkt dat op de plek van het geplande gastenverblijf een plantenkas van een buitenplaats stond. De resten zitten nog in de grond. De gemeente adviseert daar niet dieper dan 30 cm te funderen of op een andere manier archeologievriendelijk te bouwen. Omdat de grondeigenaar een wijnkelder van 2 meter diep wil realiseren, laat hij de resten door een archeologisch bedrijf *opgraven*. De onderzoekskosten moet hij als verstoorder betalen.

### Archeologische begeleiding van het graven van een kelder

De kelder van een woonhuis aan de Nieuw-Loosdrechtsedijk wordt verdiept. Uit archeologisch *bureauonderzoek* blijkt dat er op deze plek ooit al een huis stond. De resten kunnen nog onder het huidige huis in de grond zitten. Omdat het maken van een proefsleuf hier niet mogelijk is, wordt gekozen voor het *begeleiden* van het uitgraven van de kelder door een archeologisch bedrijf.

## Colofon

Deze beleidsnotitie is gemaakt door Cultureel Erfgoed samenwerking met AWN Afdeling Naerdincklant - A *Vechtstreek* in opdracht van de gemeente Wijdeme Maart 2011

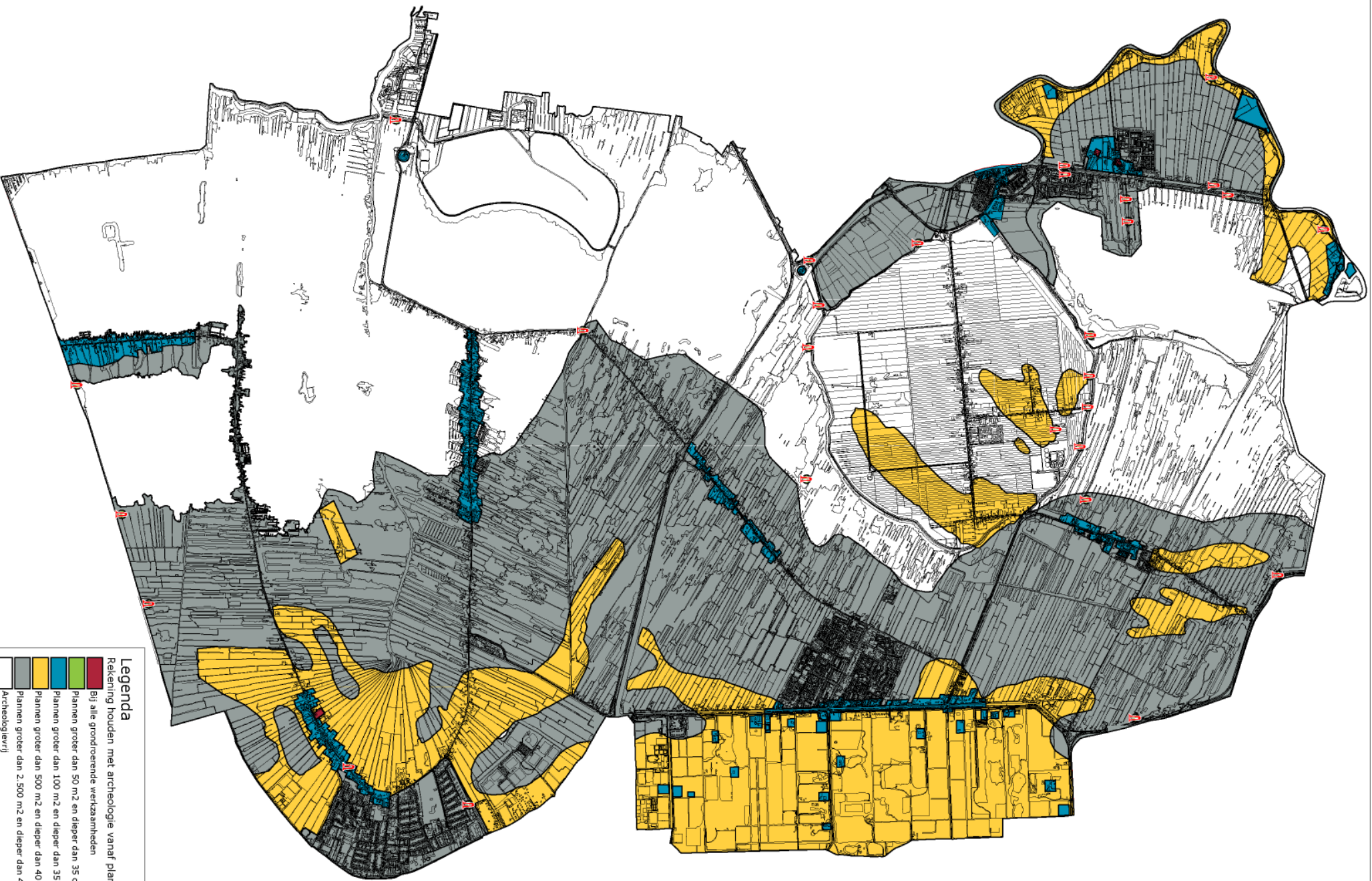
Heeft u vragen over archeologie, neemt u dan gerust contact op met de afdeling Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling van de gemeente Wijdemeren, tel. (035) 65 59 418 (maandagochtend en woensdag t/m vrijdag).

De foto's in deze beleidsnotitie zijn ontleend aan:

- Historische Kring Loosdrecht
- AWN Afd. Naerdincklant – *Archeologie Gooi- en Vechtstreek*

Foto op omslag:

*Onderdeel van de oven van de Loosdrechtse Porseleinfabriek.*



### Legenda

Rekening houden met archeologie vanaf planomvang van:

- Bij alle grondroerende werkzaamheden
- Plannen groter dan 50 m<sup>2</sup> en dieper dan 35 cm
- Plannen groter dan 100 m<sup>2</sup> en dieper dan 35 cm
- Plannen groter dan 500 m<sup>2</sup> en dieper dan 40 cm
- Plannen groter dan 2.500 m<sup>2</sup> en dieper dan 40 cm
- Archeologie(ris)

▲

Molen